

ADEDE
SEARCH & RECOVERY

2019

ARCHEOLOGIENOTA

Klaterstraat, Rijkevorsel (Antwerpen)

ADEDE Archeologisch Rapport 402

O.Muller

R.De Mey

ADEDE ARCHEOLOGISCH RAPPORT 402

Archeologienota Klaterstraat, Rijkevorsel (Antwerpen)

O.MULLER

R.DEMEY

Colofon

Uitgever	ADEDE bvba
Jaar van uitgave	2019
Plaats van uitgave	Gent
Redactie	Simon Claeys & David Janssens
ISSN	2033-6810

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van ADEDE bvba. ADEDE bvba is niet aansprakelijk voor eventuele schade voortvloeiend uit diens adviezen.

Inhoudsopgave

1	Administratieve fiche	- 5 -
2	Bureauonderzoek	- 9 -
2.1	Archeologische voorkennis	- 9 -
2.2	Aanleiding van het onderzoek.....	- 9 -
2.3	Doel van het onderzoek	- 9 -
2.4	Huidige situatie projectgebied	- 10 -
2.5	Beschrijving geplande werken.....	- 10 -
2.6	Randvoorwaarden	- 10 -
2.7	Werkwijze	- 11 -
3	Assessmentrapport.....	- 17 -
3.1	Landschappelijke situering van het onderzoeksgebied.....	- 17 -
3.2	Geo(morfo)logische en bodemkundige situering van het onderzoeksgebied	- 20 -
3.2.1	Tertiair geologisch	- 20 -
3.2.2	Quartaair geologisch	- 21 -
3.2.3	Bodem	- 22 -
3.2.3.1	Bodemtypekaart.....	- 22 -
3.2.3.2	Potentiële bodemerosie	- 24 -
3.2.3.3	Erosiegevoeligheid.....	- 24 -
3.2.3.4	Landgebruik	- 25 -
3.2.3.5	Gewestplan.....	- 26 -
3.3	Historische situering van het onderzoeksgebied	- 28 -
3.3.1	Algemene historische situering	- 28 -
3.3.2	Historisch kaartmateriaal	- 29 -
3.3.2.1	Fricx-kaarten (1712)	- 29 -
3.3.2.2	Kaart van Ferraris (1771 – 1778)	- 30 -
3.3.2.3	Atlas der Buurtwegen (1840)	- 31 -
3.3.2.4	Topografische kaart van Vandermaelen (1846 – 1854)	- 32 -
3.3.2.5	Luchtfoto 1971	- 33 -
3.3.2.1	Luchtfoto 1979-1990	- 34 -
3.4	Archeologische situering van het projectgebied.....	- 35 -
3.4.1	Archeologienota's en eindverslagen	- 35 -

3.4.2	Gebieden waar geen erfgoed te verwachten valt.....	- 36 -
3.4.3	CAI-locaties.....	- 36 -
4	Besluit.....	- 39 -
5	Bibliografie.....	- 41 -
6	Lijst van figuren	- 42 -

1 Administratieve fiche

Projectcode	2018K320
Site	RIJKEVORSEL - KLATERSTRAAT
Projectsigle ADEDE	RIJ-KLA
Ligging	Klaterstraat, 2310 Rijkevorsel
Kadaster	Rijkevorsel, 1 ^{ste} AFD, Sectie B Perceelnr. 504M2 en 504T4
Soort onderzoek	Bureauonderzoek
Aard van de vervolgwerven	Ontbossing, nieuwbouw stal en hoogspanningscabine
Uitvoerder	ADEDE bvba
Erkenningsnummer ADEDE bvba	2015/00058
Erkend archeoloog	Simon Claeys 2017/00184 Alexander Cattrysse 2017/00187
Tijdelijke bewaarplaats archief	ADEDE bvba
Bibliografische referentie	O.Muller, 2019, Archeologienota Klaterstraat, Rijkevorsel (Antwerpen), ADEDE Archeologisch Rapport 402, Gent.
Grootte projectgebied	Ca 23118 m ²
Periode uitvoering	Februari 2019
Thermen thesaurus Onroerend Erfgoed	Archeologienota, Bureauonderzoek
Verstoorde zones	nvt

 ADEDE
SEARCH & RECOVERY

RIJKEVORSEL - KLATERSTRAAT

Projectcode 2018K320 27/02/2019

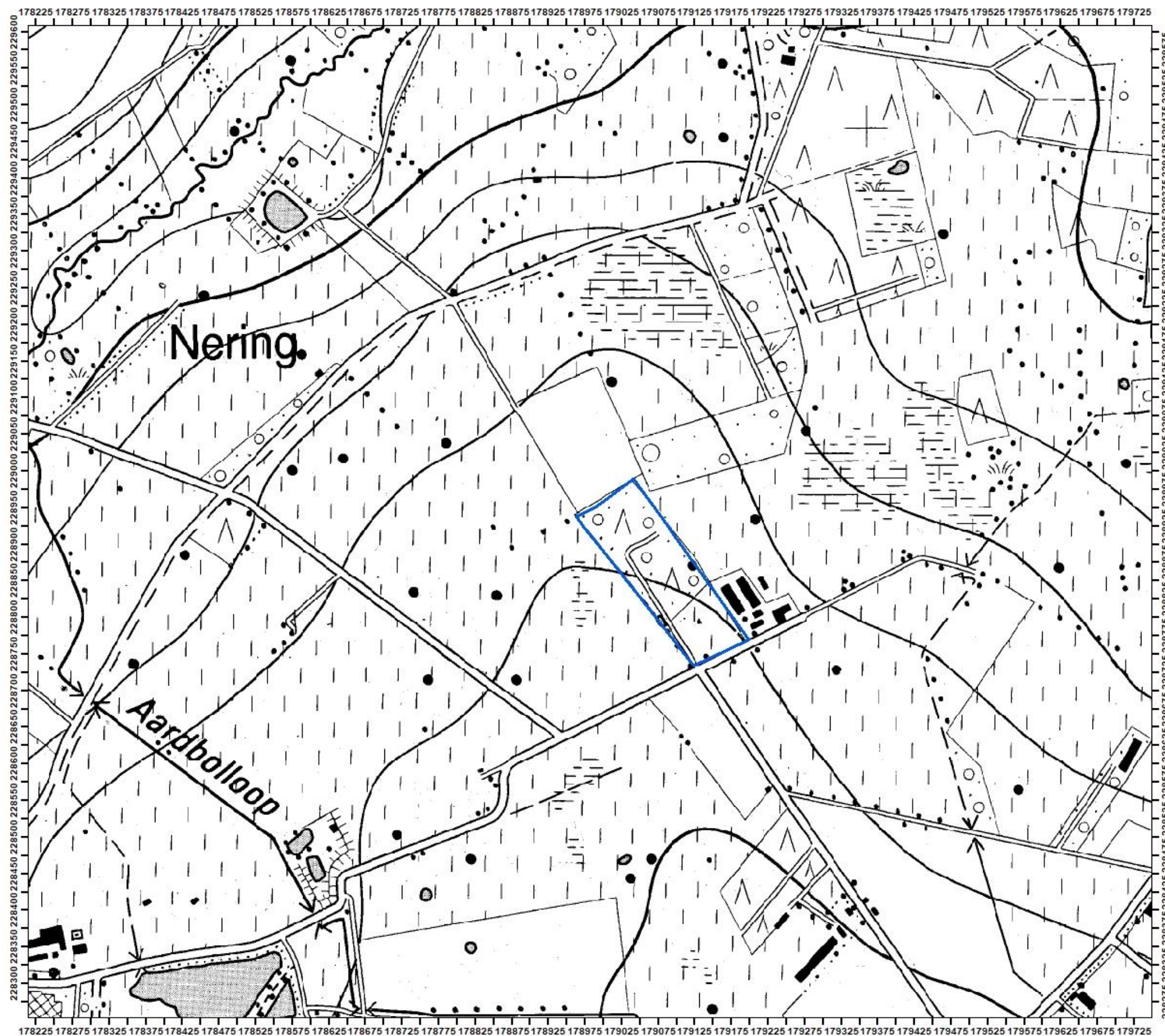
© AGIV

Legende

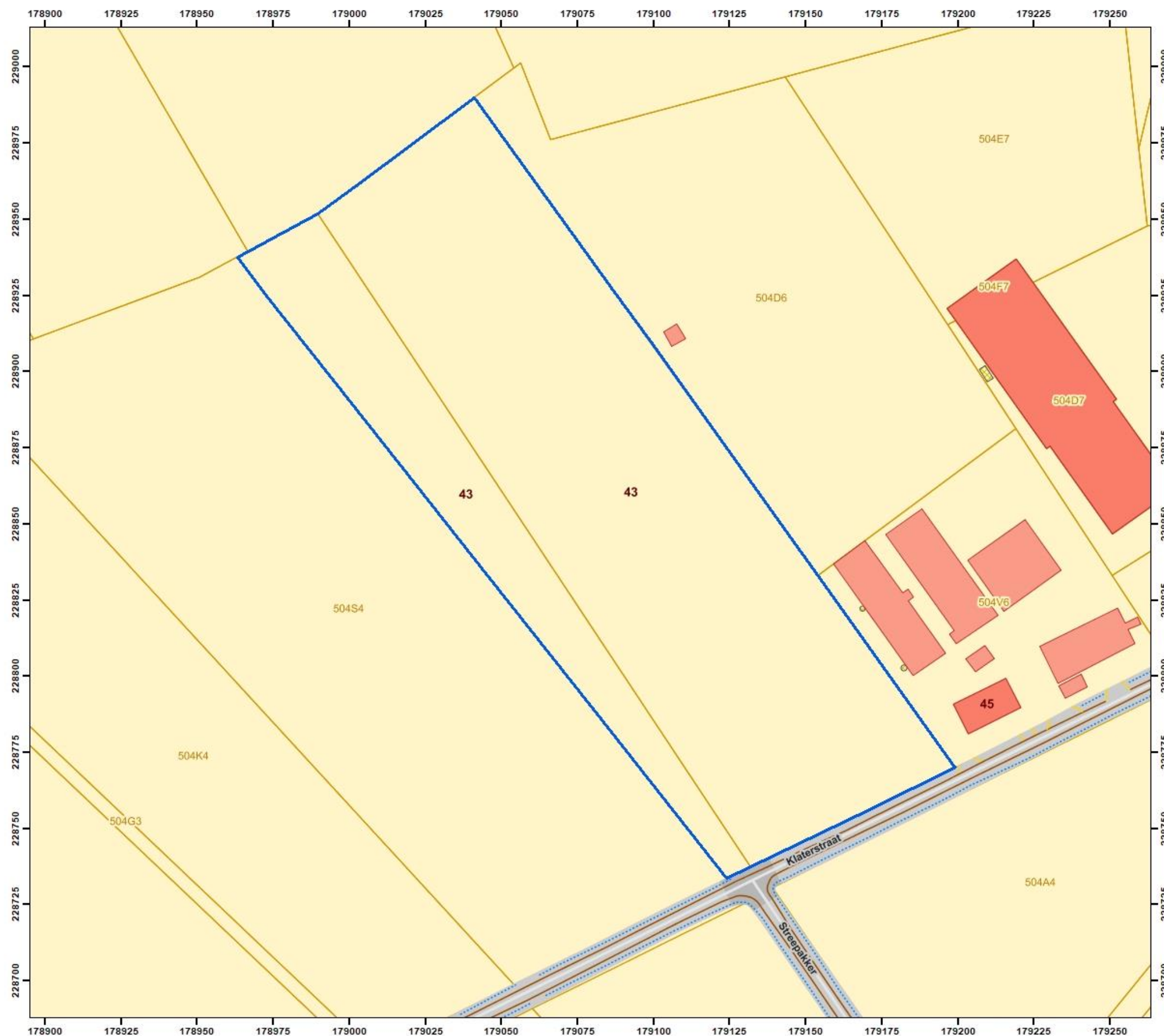
 Projectgebied

 N

0 370
Meter

2 Bureauonderzoek

2.1 Archeologische voorkennis

Binnen de contouren van het onderzoeksgebied is tot op heden nog geen archeologisch vooronderzoek met ingreep in de bodem uitgevoerd. Op de Centraal Archeologische Inventaris (CAI) worden wel een aantal meldingen aangegeven in de wijdere omgeving van het onderzoeksgebied. Deze worden verder toegelicht onder “3.4. Archeologische situering van het onderzoeksgebied”.

2.2 Aanleiding van het onderzoek

De archeologienota werd opgemaakt naar aanleiding van de geplande aanvraag voor een omgevingsvergunning voor stedenbouwkundige handeling waarbij het onderzoeksgebied ligt in agrarisch gebied en de totale oppervlakte van de ingreep in de bodem 5000m² of meer beslaat. Aangezien deze ingreep verder niet kadert binnen plannen voor een verbeterd bodembeheer is de initiatiefnemer verplicht een bekrachtigde archeologienota toe te voegen aan de vergunningsaanvraag.

2.3 Doel van het onderzoek

Deze archeologische nota heeft tot doel om door middel van de bestaande archeologische, geografische, geologische, en historische bronnen de mogelijkheid tot het aantreffen van archeologisch waardevolle sites binnen het projectgebied te onderzoeken. Aan de hand van de verzamelde informatie wordt vervolgens een programma van maatregelen opgesteld met het doel de archeologische kennis te bewaren voor de volgende generaties.

Volgende onderzoeksvragen worden in deze archeologienota behandeld:

- Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het onderzoeksgebied?
- Zijn er archeologische sites met relevante cultuurhistorische waarde gekend op of in de omgeving van het onderzoeksgebied?
- Hoe evolueerde het historisch landgebruik van het onderzoeksgebied?
- Hoe evolueerde de historische bebouwing van het onderzoeksgebied?
- Wat is de potentiële impact van de geplande werken op het cultuurhistorisch en archeologisch erfgoed?

2.4 Huidige situatie projectgebied

Het studiegebied ligt op twee percelen die met de zuidkant gelegen zijn aan de Klaterstraat, onmiddellijk met de T-splitsing met Streepakker. Het studiegebied zelf is onbebouwd en betreft aan de westkant akkerland, en aan de oostkant naaldbos met ten zuiden hiervan een open gedeelte grasland. Het aanpalende perceel aan de oostkant is bebouwd maar verder zijn de omliggende percelen onbebouwd en van agrarische aard.

2.5 Beschrijving geplande werken

Op de twee percelen plant de opdrachtgever de inplanting van een pluimveestal met mestopslagplaats, bijhorende riolering, een noodwoning, een kadaverkoeling, een hoogspanningscabine en in een latere fase zou aan de zuidzijde van de pluimveestal nog een woning bijgebouwd worden. Aan de zuidkant zal eveneens een betonverharding met op-en afrit aan de klaterstraat liggen. Langs de west-, noord- en oostzijde van het studiegebied zal een steenslagverharding aangelegd worden waarbij aan de westzijde de bestaande dennenrij behouden wordt. Op het terrein zal een regenwaterput worden voorzien en de noordzijde van de bebouwing met steenslagverharding wordt begrensd door een infiltratiegracht. Het zuidelijk gedeelte van het studiegebied zal voor de geplande ingrepen dan ook gevrijwaard worden van bomen, op een dennenrij langs de westzijde na.

- Infiltratiegracht: 77m² grondopp
- Pluimveestal met mestopslagplaats: 3497.2m² grondopp., noodwoning met tussenruimte: ca. 330m² grondopp. De fundering hiervoor zal tot 2,2m diep gaan
- Woning in latere bouwphase: 169m², zeker 80 cm voor vorstvrije diepte
- Hoogspanningscabine: 7.5m², 80 cm diepte
- Ondergrondse Kadaverkoeling: 3,43m² grondopp, 110 cm diepte
- Betonverharding: ca 595 m²
- Steenslagverharding: ca 2100m²
- Ontbost gebied: 6860m²

2.6 Randvoorwaarden

Eventueel vervolgonderzoek kan pas uitgevoerd worden na het rooien van de bomen tot net boven het maaiveld op het gedeelte van het studiegebied waar grondingrepen gepland zijn. Bij gevolg dient het mogelijke vervolgonderzoek te worden uitgevoerd in uitgesteld traject.

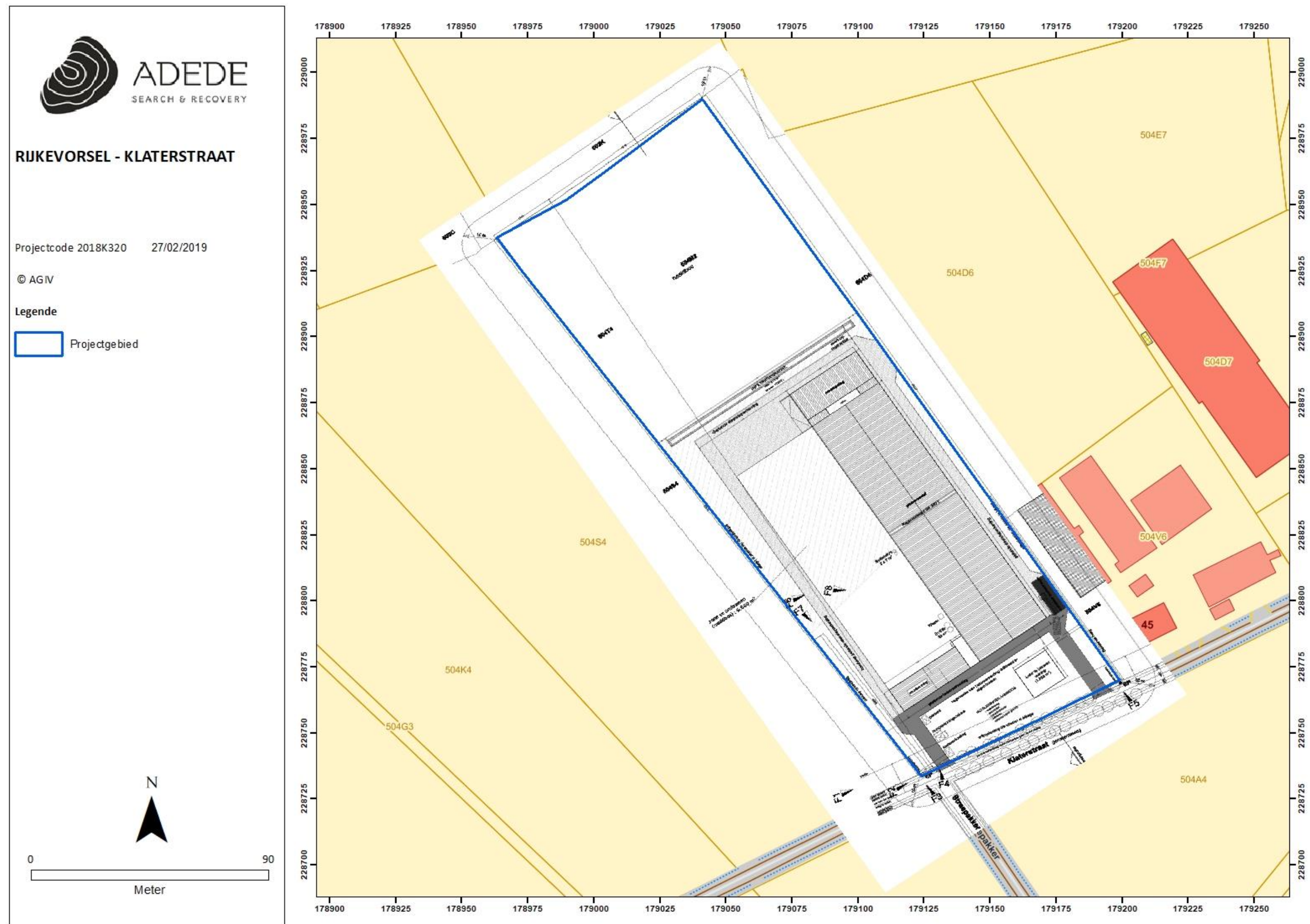
2.7 Werkwijze

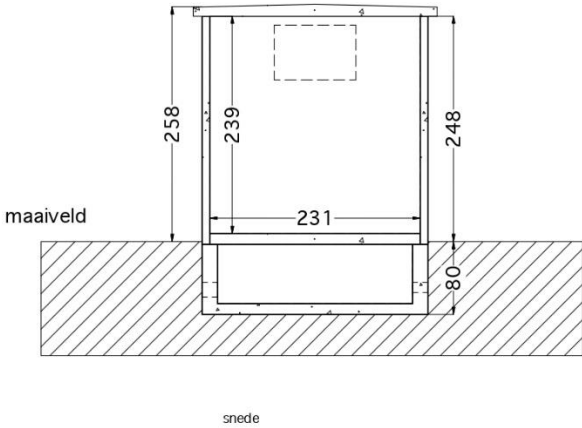
Dit bureauonderzoek heeft tot doel de aanwezigheid en de bewaringstoestand van de archeologische resten binnen het projectgebied in te schatten, alsook de impact van de geplande werken op het aanwezige archeologische erfgoed. Op basis van de verworven kennis kunnen concrete aanbevelingen geformuleerd worden voor een eventuele verder prospectie-/opgravingsstrategie. De archeologische verwachting van het projectgebied wordt gebaseerd op gekende geologische, landschappelijke, archeologische, historische en geografische bronnen. Hiervoor wordt beroep gedaan op gekende literatuur, de Centraal Archeologische Inventaris, het Geoportaal van Onroerend Erfgoed en de Databank Ondergrond Vlaanderen. Dit alles wordt vervolgens samengelegd met topografische kaarten, recente luchtfoto's, kadasterkaarten en plannen van de gekende/geplande toestand.

Overzicht geconsulteerde kaarten:

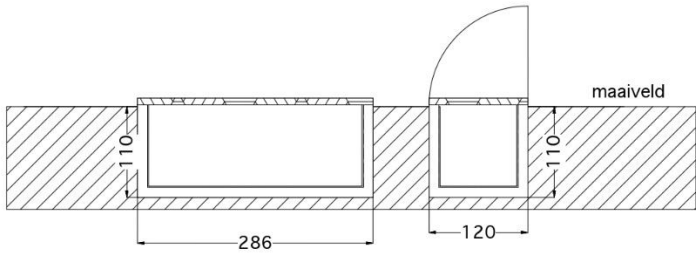
- Onderzoeksgebied:
 - Inplantingsplan huidige toestand
 - Inplantingsplan geplande toestand
 - Doorsnede bestaande toestand
 - Doorsnede nieuwe toestand
- Geografische/geo (morfo)logische en bodemkundige situering:
 - Topografische kaart
 - Orthofoto
 - Kadasterkaart
 - Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II
 - Tertiair geologische kaart
 - Quartair geologische kaart
 - Bodemtypekaart
 - Potentiële bodemerosiekaart
 - Erosiegevoeligheidskaart
 - Bodemgebruiksbestand
 - Gewestplan
- Historische situering:
 - Cartes des Pays-Bas van Fricx, 1744
 - Kaart van Ferraris, 1777
 - Atlas der Buurtwegen, 1840

- Kaart van Vandermaelen, 1846-1854
- Luchtfoto's
- Archeologische situering:
 - Geoportaal Centraal Archeologische Inventaris
 - Inventaris Onroerend Erfgoed

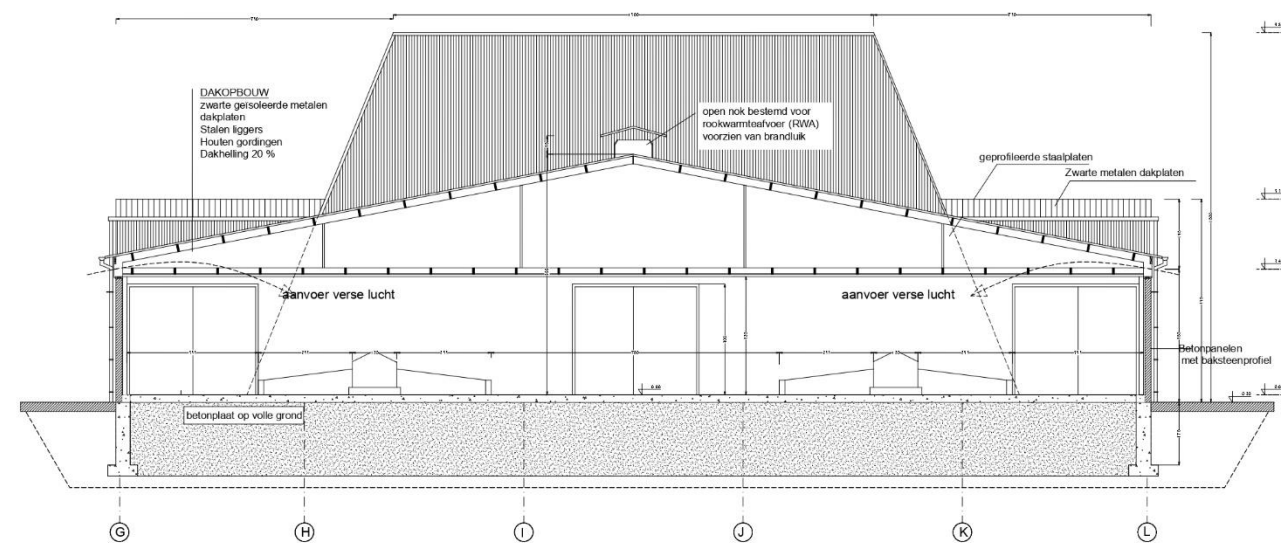

Hoogspanningscabine
snede

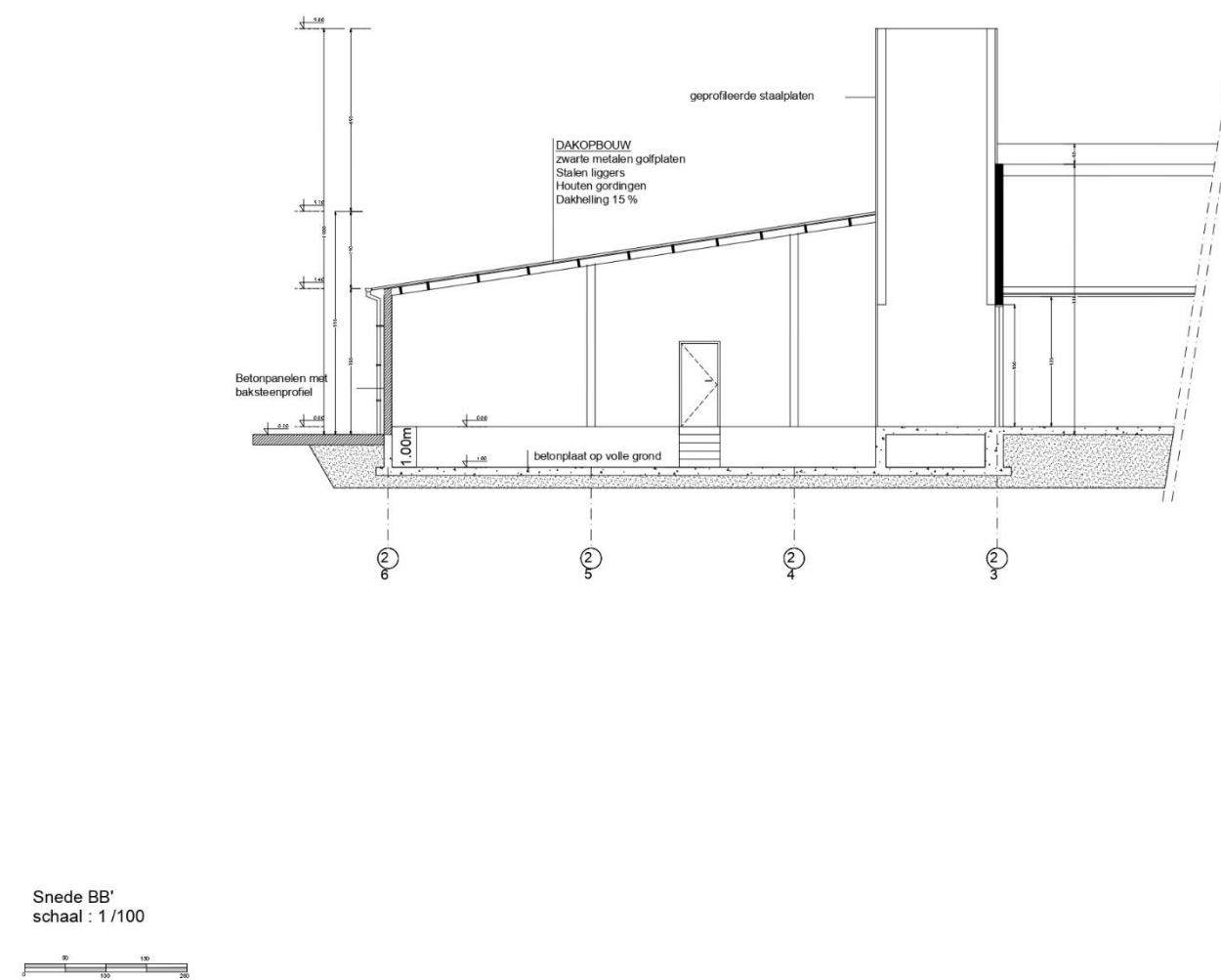

Ondergrondse kadaverkoeling
snede

Snedes AA'
schaal : 1 /100

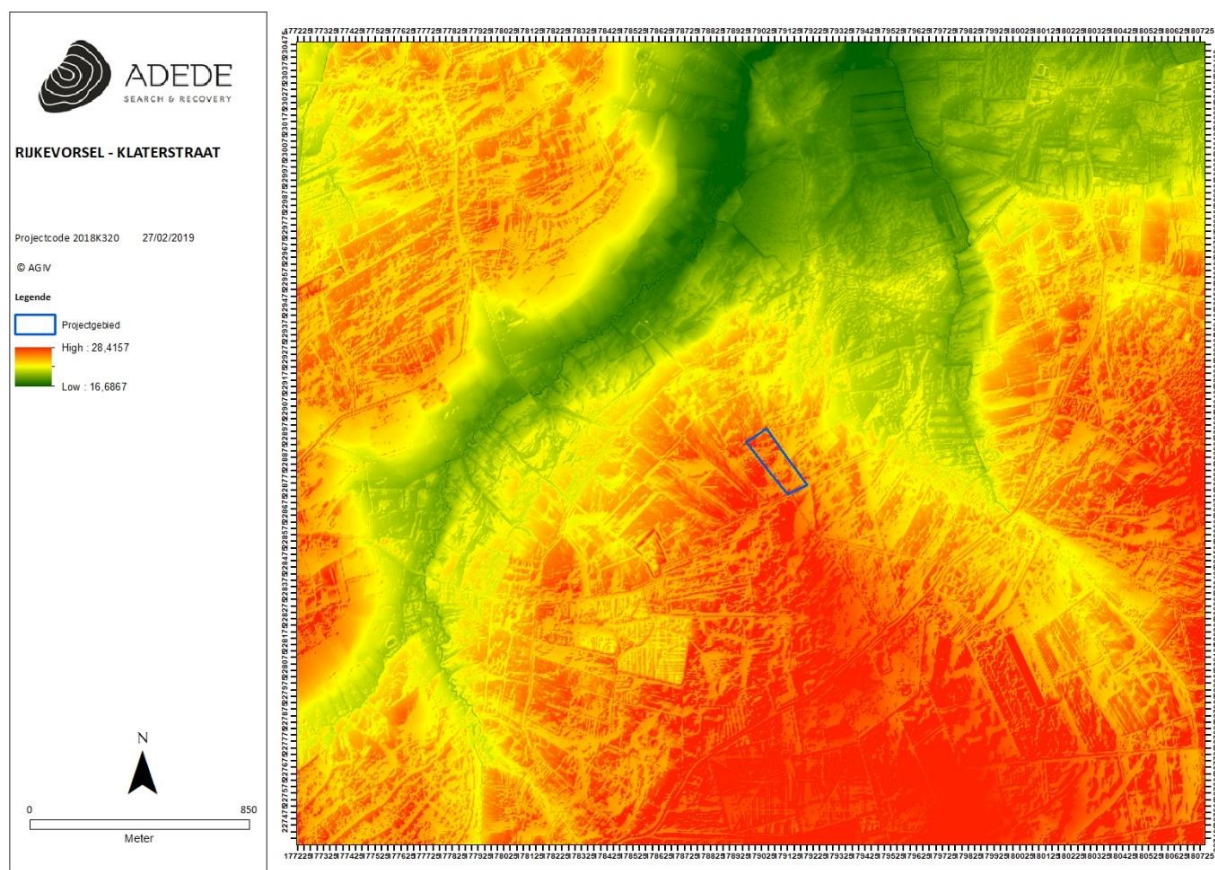

3 Assessmentrapport

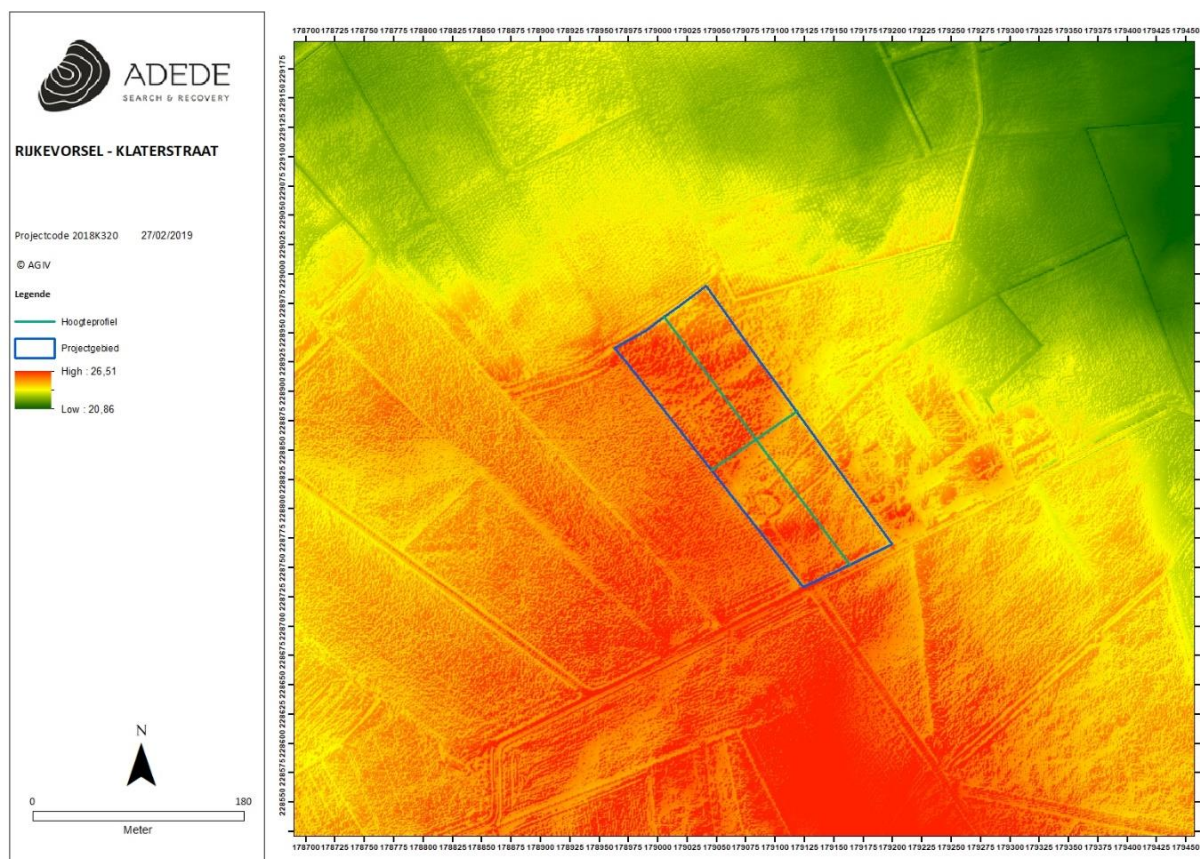
3.1 Landschappelijke situering van het onderzoeksgebied

Dit projectgebied is gesitueerd in de Noorderkempen, het waterscheidingsgebied tussen de Maas in (het noorden) en de Schelde (in het zuiden) dat bepaald wordt door de Kempische cuesta. Het is gelegen in het noordoosten van de gemeente Rijkevorsel, in het noorden van de provincie Antwerpen. Het centrum van Rijkevorsel bevindt zich op 2,8 km ten zuidwesten van het projectgebied. Op 700 meter ten oosten van het studiegebied ligt de Laak of Bolse Beek terwijl op 740 meter ten noordwesten van het studiegebied de Kleine Mark vloeit. Ten westen ligt op 2 km afstand de N14 die het centrum van Rijkevorsel verbindt met de gemeente Hoogstraten. De N14 bakent ook de ankerplaats de Hees af die zich verder ten westen tot aan de grens van Hoogstraten en tot op het grondgebied van de gemeente Brecht uitstrekt. Op 2,2 km ten zuidoosten van het projectgebied ligt het beschermd cultuurhistorisch landschap van de Rijksweldadigheidskolonie Merksplas. De uitgebreidere ankerplaats kolonie Merksplas omvat ook een deel van de gemeente Rijkevorsel.

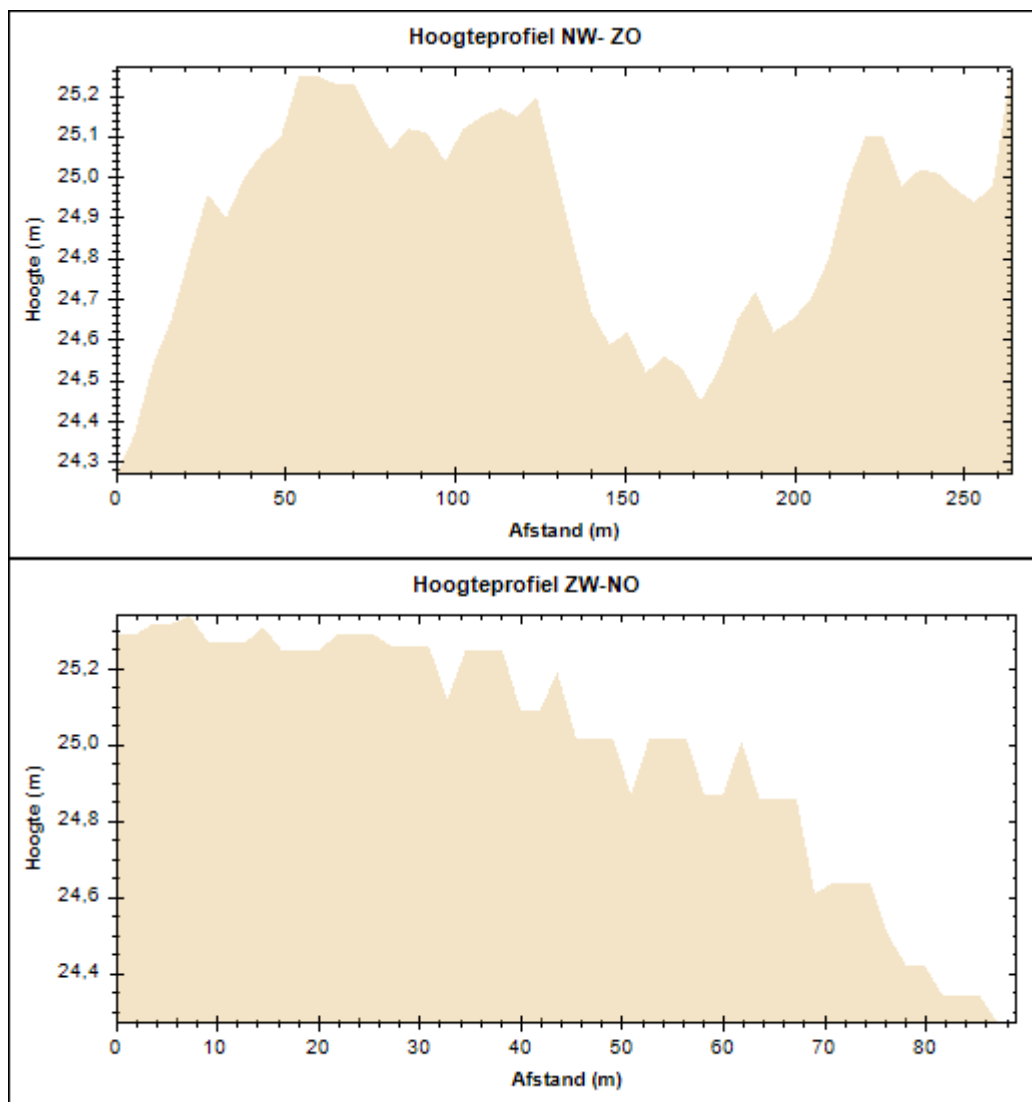
Het studiegebied ligt op een hoogte van 24-25 TAW met over de breedte van het terrein (ZW- NO) een hellingspeil van ca. 1,1%. Over de lengte kent noordelijk gedeelte over ongeveer 130 meter een verhoging tot 25,2m terwijl het zuidelijke gedeelte lager ligt tot 24,4. Mogelijk kunnen deze kleine hoogteverschillen gekoppeld worden aan het gebruik van de bodem in het verleden voor landbouw en bos.

Figuur 1. Situering van het projectgebied op het DHMVII, digitaal terreinmodel 1m.

Figuur 2. Situering van het projectgebied op het DHMVII, digitaal terreinmodel 1m (detail).

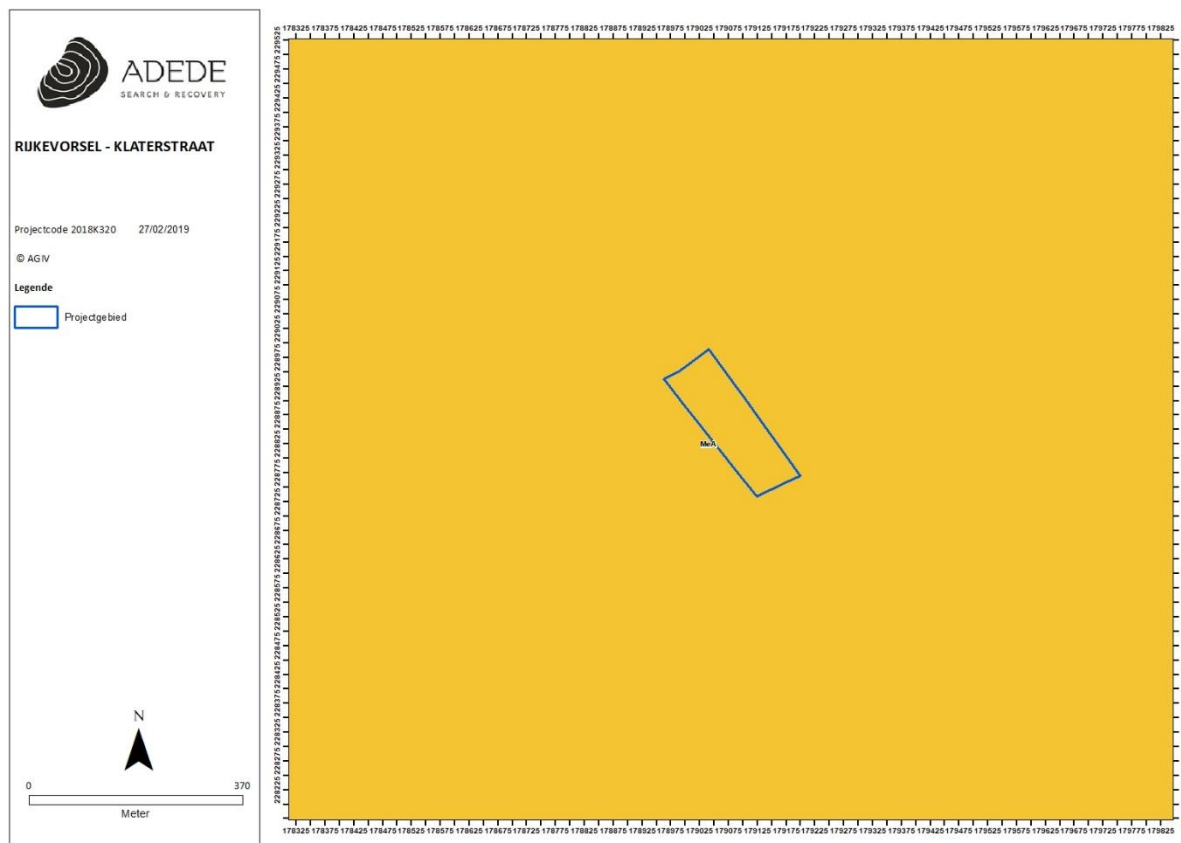

Figuur 3. Hoogteprofielen van het projectgebied.

3.2 Geo(morfo)logische en bodemkundige situering van het onderzoeksgebied

3.2.1 Tertiair geologisch

De Tertiair geologische kaart (1:50.000) geeft de lithologie van de afzettingen onder de Quartaire afzettingen weer. Volgens deze kaart ligt het studiegebied op de Formatie van Merksplas A. Deze formatie bestaat uit glimmerhoudend, grijs half grof tot grof kwartsrijk zand waar regelmatig dunne klei-intercalaties, schelpfragmenten, gerold hout, veen, (sideriet)keitjes in terug te vinden zijn.

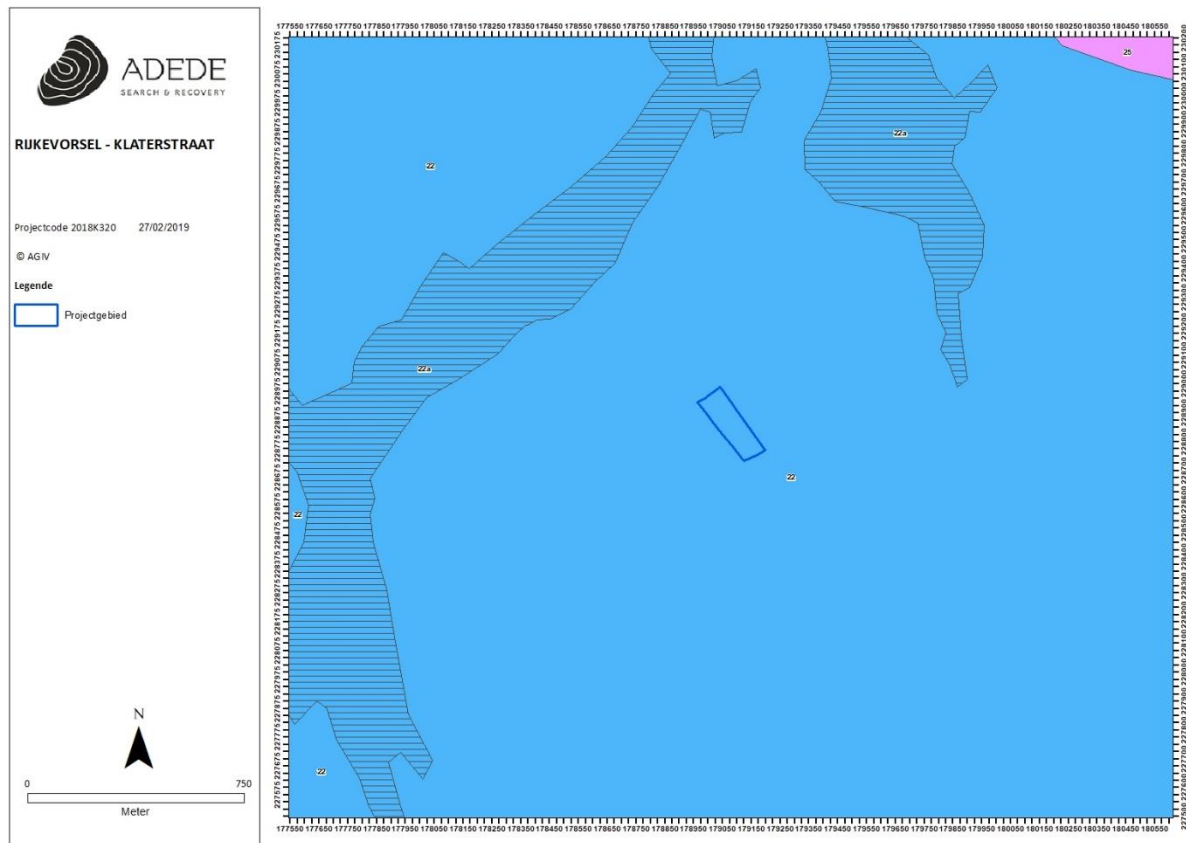
Figuur 4. Situering van het projectgebied op de tertiair geologische kaart.

3.2.2 Quartair geologisch

Volgens de Quartaire kaart (1:200.000) ligt het studiegebied volledig op profieltype 22. Bij dit profieltype zijn geen Holocene en/of Tardiglaciale afzettingen aanwezig bovenop de Pleistocene sequentie. Dit profieltype is opgebouwd uit volgende lagen:

- Elpw: Dit zijn eolische afzettingen (zand tot silt) van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen) of mogelijk Vroeg-Holoceen. In het zuidelijke gedeelte van Vlaanderen bestaan deze afzettingen voornamelijk uit silt (loess) en in de meer noordelijke en centrale delen van Vlaanderen, zijn deze opgebouwd uit zand tot zandleem.
- HQ: hellingsafzettingen van het Quartair
- G(f,e)VPt-Te: Getijdenafzettingen (estuariene afzettingen) met mogelijke intercalatie van fluviatiele eolische afzettingen. De afzettingen dateren van het Vroeg-Pleistoceen volgens de Noordwest-Europese classificatie en het Tertiair volgens de internationale stratigrafische commissie.

- G(f)VPT-Te: Getijdenafzettingen (estuariene afzettingen) met mogelijke intercalatie van fluviatiele eolische afzettingen. De afzettingen dateren van het Vroeg-Pleistoceen volgens de Noordwest-Europese classificatie en het Tertiair volgens de internationale stratigrafische commissie.

Figuur 5. Situering van het projectgebied op de quartair geologische kaart.

3.2.3 Bodem

In dit hoofdstuk worden achtereenvolgens de bodemtypekaart, potentiële bodemerosiekaart, erosiegevoeligheidskaart en het bodemgebruiksbestand besproken.

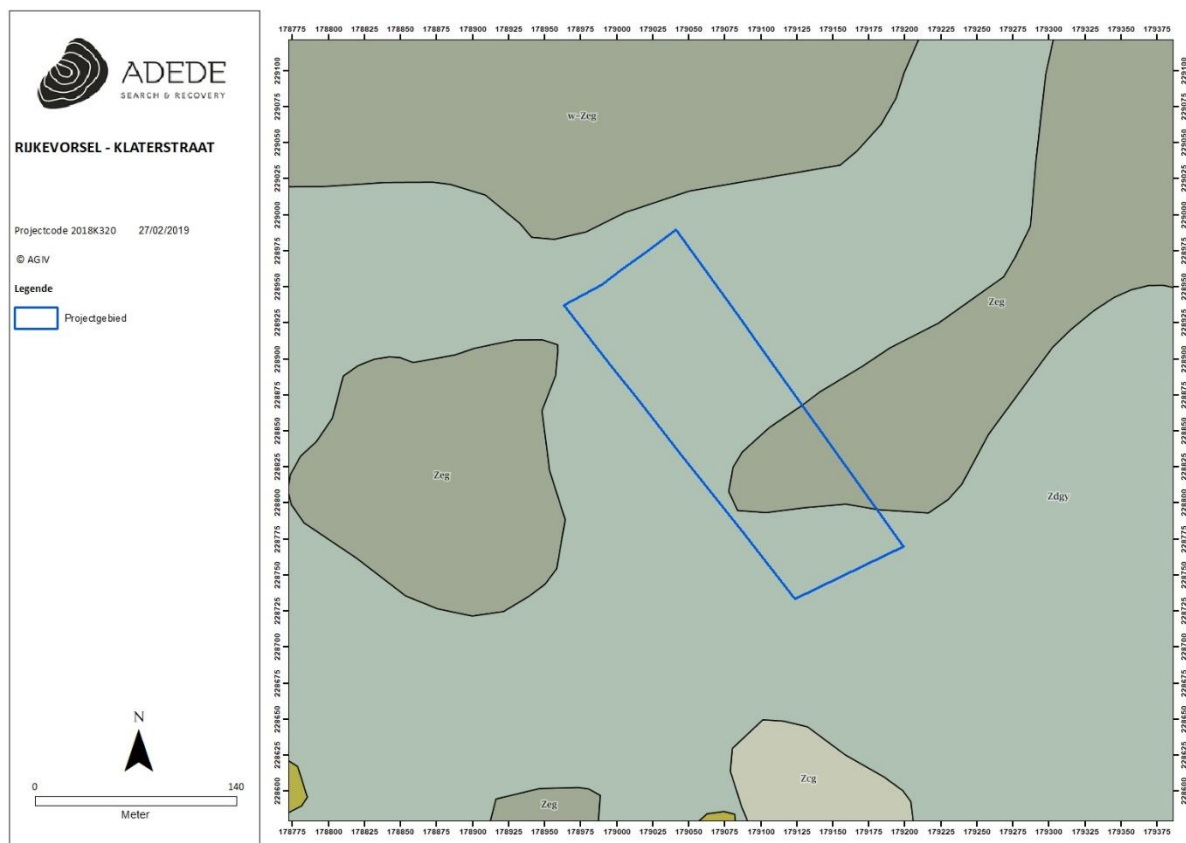
3.2.3.1 Bodemtypekaart

Volgens de bodemtypekaart ligt het studiegebied op twee verschillende bodemtypes:

- ZEG: (zuidoostelijk gedeelte v.h. studiegebied) betreft een natte zandbodem met duidelijke ijzer en/of humus B horizont. De humeuze bovengrond van deze beide series grondwater Podzolen (Zef, Zeg) wisselt van dun (< 20 cm) tot dik (> 40 cm). De kleur is veelal grijs, een bruine bovengrond wijst op recente overstuiving. Roestverschijnselen beginnen in de

beneden bouwlaag en de reductiehorizont tussen 100 en 120 cm. Een variërend substraat kan voorkomen in deze natte depressiegronden. De gronden zijn waterverzadigd in de winter.

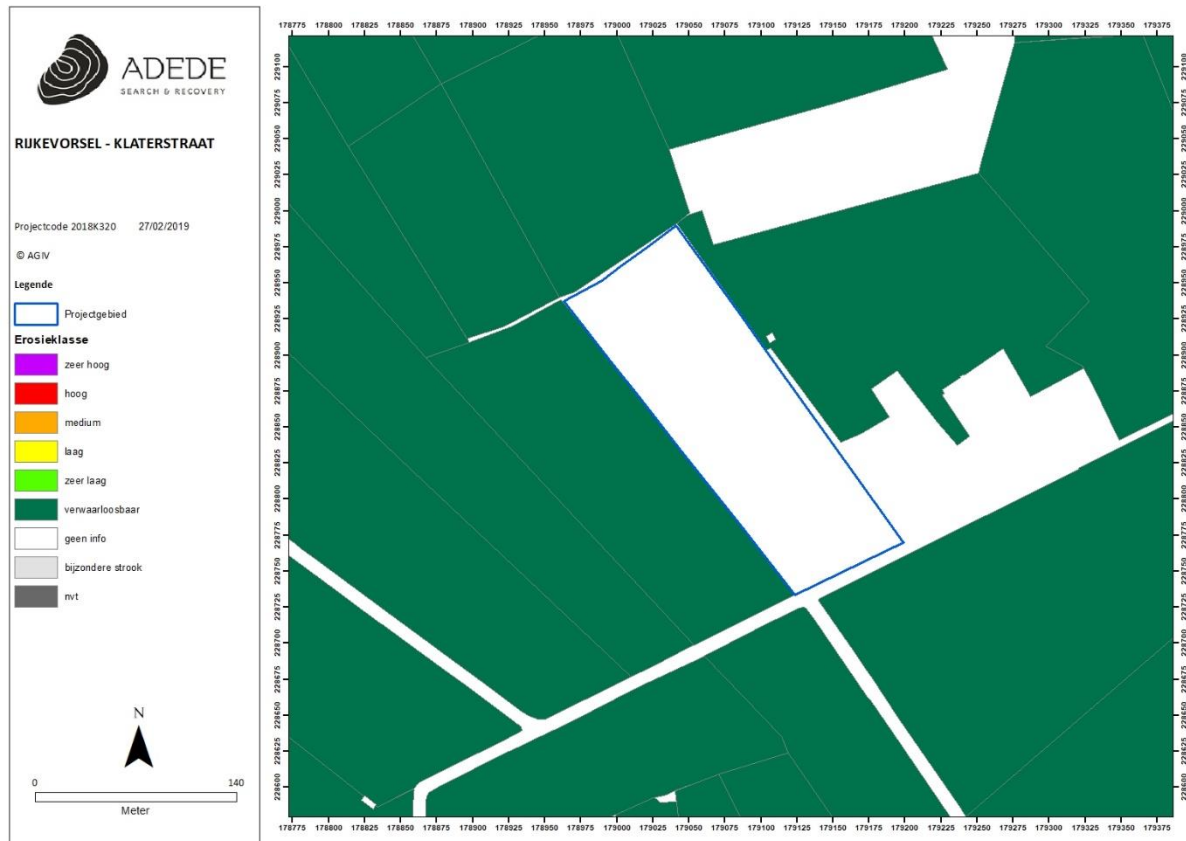
- Zdgy: (overig gedeelte studiegebied) betreft matig natte zandbodem met duidelijke ijzer en/of humus B horizont. De Zdf, ZdF en Zdg Podzolprofielen hebben de bovengrond gemeen. In zijn verscheidenheid onder bos is de humeuze bovengrond dun en heterogeen zonder Ap; onder landbouuitbating is de bouwvoor gemiddeld 20-40 cm dik, maar er komen ook meer humeuze profielen voor. In alle gevallen beginnen roestverschijnselen tussen 40 en 60 cm. In de glauconiethoudende varianten zijn de roestverschijnselen minder duidelijk; ze vormen bruinachtige diffuse vlekken op de olijfgroenachtige basiskleur. Bij Zdg is de Podzol B duidelijk ontwikkeld met donkergrijze tot zwarte humusaanrijking en daaronder veelal een bruinere aanrijking. De bodems hebben een gunstige waterhuishouding in de zomer, maar zijn iets te nat in de winter.

Figuur 6. Situering van het projectgebied op de bodemtypekaart.

3.2.3.2 Potentiële bodemerosie

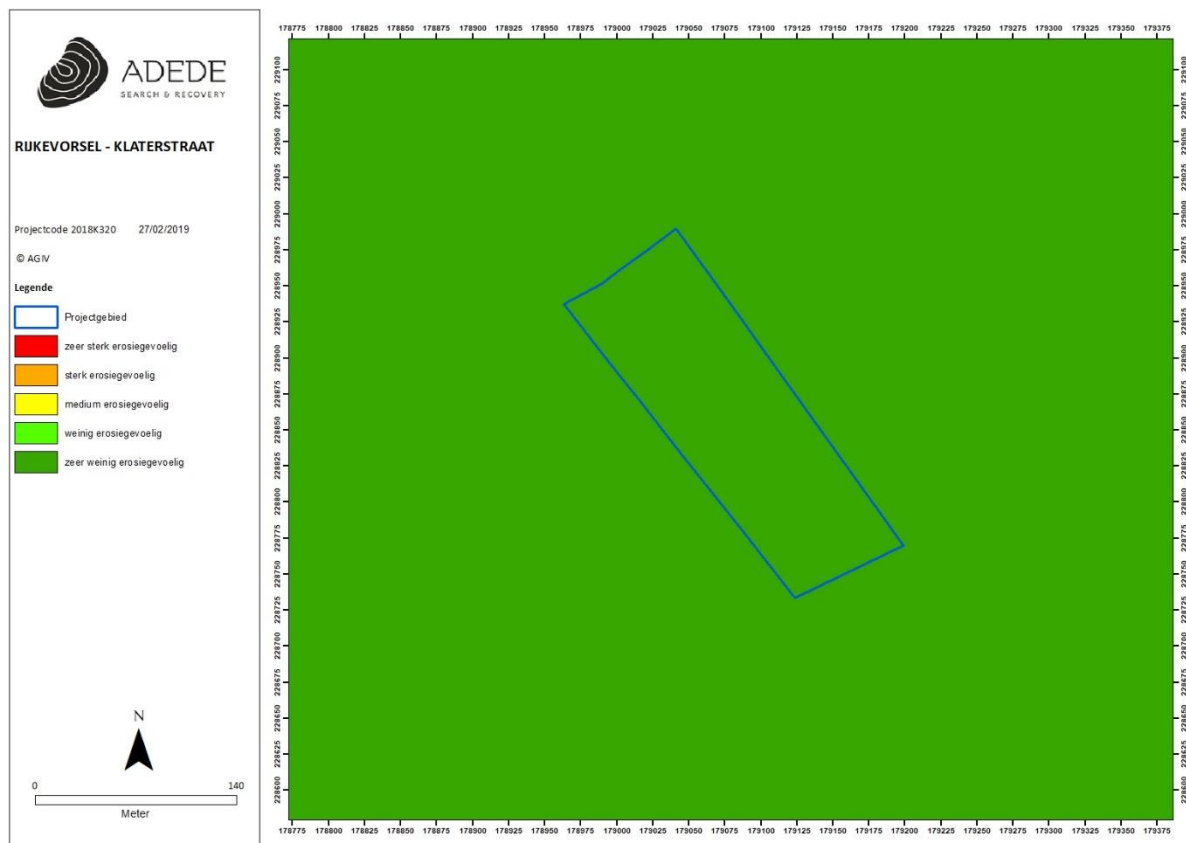
Op de Potentiële bodemerosiekaart staat het studiegebied niet gekarteerd. Rondomliggende percelen staan wel gekarteerd met een verwaarloosbare potentiële bodemerosie.

Figuur 7. Situering van het projectgebied op de potentiële bodemerosiekaart.

3.2.3.3 Erosiegevoeligheid

De erosiegevoeligheidskaart per gemeente plaatst het studiegebied volledig in een zone die staat gekarteerd als zeer weinig erosiegevoelig.

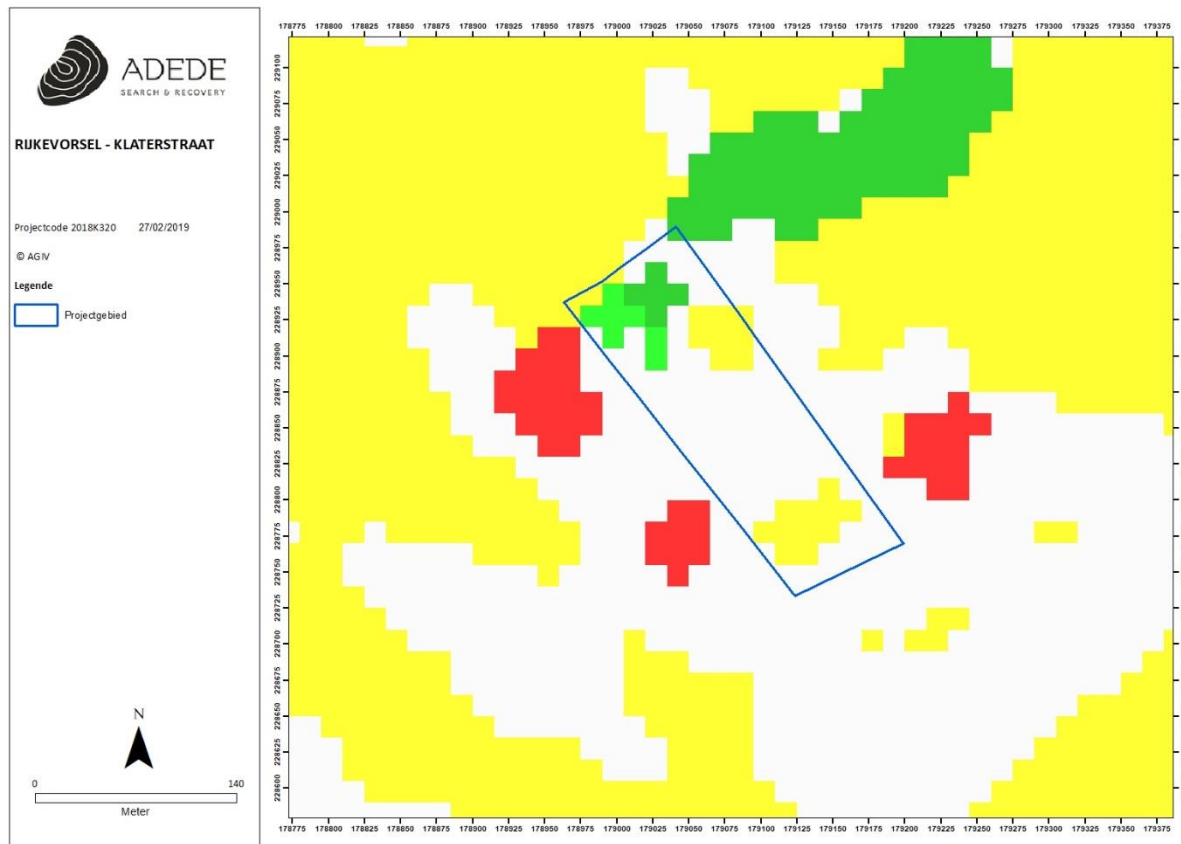

Figuur 8. Situering van het projectgebied op de erosiegevoeligheidskaart.

3.2.3.4 Landgebruik

Om het landgebruik ter hoogte van het onderzoeksgebied na te gaan werd gebruikt gemaakt van het bodemgebruiksbestand, opname 2001. Hierop valt te zien dat het onderzoeksgebied als volgt gekarteerd staat:

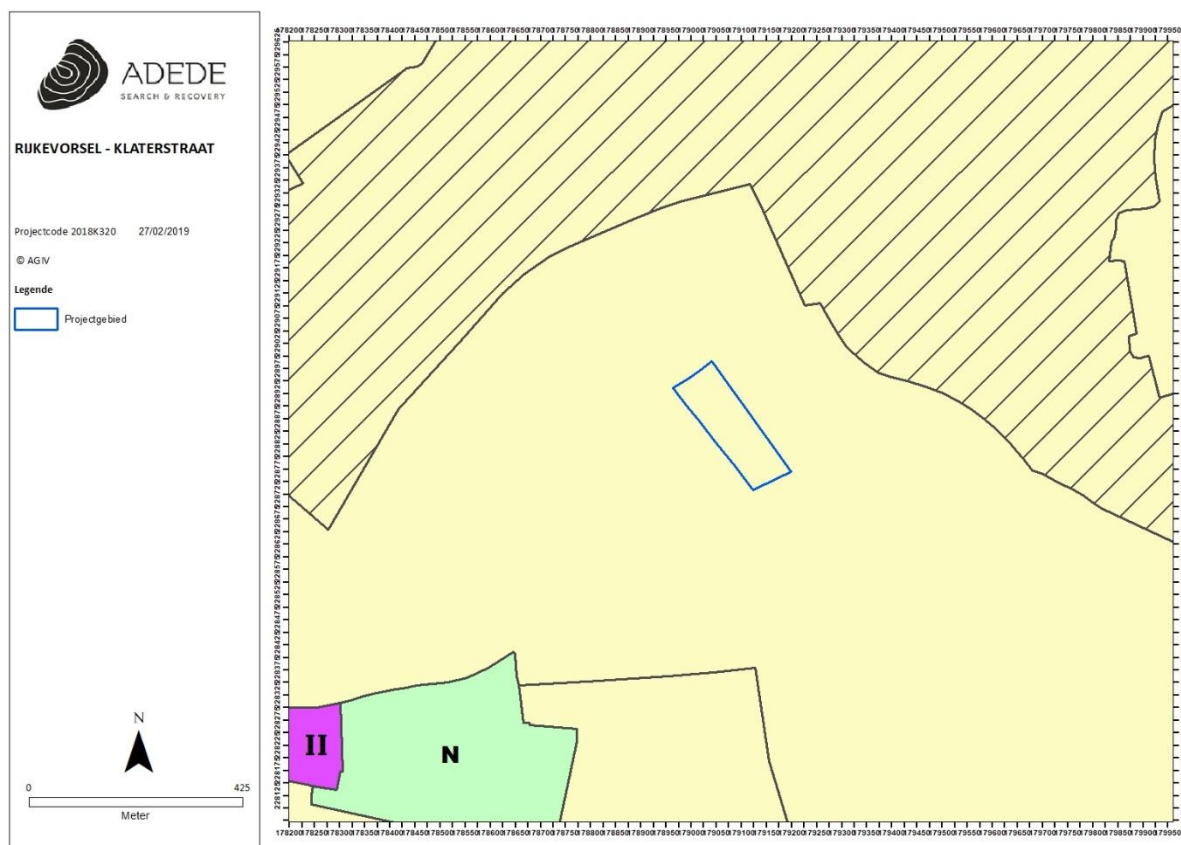
- Akkerbouw (wit): (grootste deel van het studiegebied) Concreet betreft dit op een bodem die gebruikt wordt in rotatiesystemen waarbij jaarlijks gewassen worden geoogst, inclusief braakland.
- Weiland (geel): (ten zuiden en centraal-oostzijde) Dit betreft een bodem bedekt met gras, die niet gelegen is in het overstromingsgebied van een rivier.
- Gemengd bos (donkergroen): (noordelijk gedeelte van het studiegebied) Vegetatieformatie die zowel uit naald- als loofbomen bestaat.
- Loofbos (lichtgroen): (noordelijk gedeelte van het studiegebied) Vegetatieformatie die voornamelijk uit loofbomen bestaat.

Figuur 9. Situering van het projectgebied op het bodengebruiksbestand.

3.2.3.5 Gewestplan

Volgens het gewestplan ligt het studiegebied volledig in agrarisch gebieden. De agrarische gebieden zijn bestemd voor de landbouw in de ruime zin. Behoudens bijzondere bepalingen mogen de agrarische gebieden enkel bevatten de voor het bedrijf noodzakelijke gebouwen, de woning van de exploitanten, benevens verblijfsgelegenheid voor zover deze een integrerend deel van een leefbaar bedrijf uitmaakt, en eveneens para-agrarische bedrijven. Gebouwen bestemd voor niet aan de grond gebonden agrarische bedrijven met industrieel karakter of voor intensieve veeteelt, mogen slechts opgericht worden op ten minste 300 m van een woongebied of op ten minste 100 m van een woonuitbreidingsgebied, tenzij het een woongebied met landelijk karakter betreft. De afstand van 300 en 100 m geldt evenwel niet in geval van uitbreiding van bestaande bedrijven.

Figuur 10. Situering van het projectgebied op het gewestplan.

3.3 Historische situering van het onderzoeksgebied

3.3.1 Algemene historische situering

Recente archeologische vondsten in de Wilgenstraat wijzen op de vroegste menselijke aanwezigheid in de huidige gemeente Rijkevorsel vanaf het laat-neolithicum of de vroege bronstijd¹. Het grafveld van Helhoek duidt op bewoning sinds de metaaltijden. Ook sporen van een Celtic Field of prehistorische akker ter hoogte van ankerplaats de Hees kan ongetwijfeld gerelateerd worden aan de relatief vele gekende vondsten en sites uit de ijzertijd in de regio (voornamelijk het nabijgelegen Brecht)².

Willibrordus (tevens patroonheilige) werd vermoedelijk begin 8ste eeuw door Pepijn van Herstal met het koningsgoed Vorsel begiftigd. De oudste geschreven vermelding 'Furgalarus' dateert van 726 en omvatte naast Rijkevorsel ook Hoogstraten, Wortel en Merksplas. Tussen de 12de eeuw en de 14de eeuw werd het ook 'Forsela', 'Vorschele' en 'Rijkevorselen' genoemd. Vóór 1200 werd Vorsel (ressortierend tot het hertogdom Brabant) verdeeld in de heerlijkheden Vorsel, Wortel en Hoogstraten. Vervolgens werden deze heerlijkheden opnieuw verdeeld en herenigd. Van de 16de eeuw tot aan het einde van het Ancien Régime zou de leenrechtelijk eenheid van Rijkevorsel en Hoogstraten echter gehandhaafd blijven. Rond het dorpsplein dat vanaf 1370 ook werd benut als marktplein werden kerk en kasteel opgericht. Van de oude kerk resten alleen de 16de-eeuwse toren en een gereconstrueerd gevelfragment. Van het kasteel (gesloopt tussen 1626 en 1628) werden tijdens de jaren '70 gedeelten van de fundering blootgelegd. Van de vele traditionele Kempense hoeven (leem of versteende leembouw met strodak) bleef geen enkel exemplaar bewaard evenmin als van de talrijke hertogelijke hoeven. De hoevesites daarentegen zijn meestal wel oud. Belangrijke monumenten zijn de in oorsprong 15de-eeuwse Sint-Antoniuskapel in Achtel, de in kern 17de-eeuwse Sint-Lucia kapel, het 18de-eeuwse jachtgoed de Hees³ en het eind 19de -eeuwse Hof ter Looi.

Midden 19de eeuw was Rijkevorsel één van de armste dorpen van de Kempen. Minder dan één vierde van het grondgebied werd benut voor landbouw en veeteelt terwijl 80% van de bevolking leefde van de landbouw. Naast 700 hectare met bossen en houtgewas (waaronder het hertogelijk jachtdomein de Hees) bestond het overgrote deel uit heide, vennen en moerassen. Pas na het graven van de verlenging van het kanaal Dessel-Turnhout tot Schoten (vanaf 1864) zou de industrialisatie

¹ Van Liefferinge & Fockede L. 2012, *Het archeologisch vooronderzoek aan de Wilgenstraat te Rijkevorsel, Archeo-rapport-91, Studiebureau Archeologie bvba, Kessel-Lo, p. 16.*

² Meylemans, E. & Annaert, R. 2015, *Een 'nieuw' Celtic Field complex in de Antwerpse Kempen te Rijkevorsel (Prov. Antwerpen, België), in: Lunula. Archaeologia protohistorica, XXIII, p. 181-182.*

³ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/135009>

van Rijkevorsel beginnen. Vooral de oprichting van verschillende steenbakkerijen bewerkstelligde de omschakeling van landbouw- naar nijverheidsgemeente. Van de veertien tussen 1870 en 1924 opgerichte ovens, bleef er slechts één bewaard. Tijdens WOII werd Rijkevorsel zwaar gehavend door langdurige gevechten tussen geallieerden en Duitse legereenheden die zich achter het Albertkanaal hadden verschanst. Het schip van de kerk ging bij de beschieting door de Duitse artillerie op 26 september 1944 in vlammen op. De verdedigingslinie van de Duitse eenheden werd aan het sas in St. Jozef doorbroken. Enkele dagen later volgde een veldslag aan de ringwal van Merksplas-Kolonie waarbij honderden slachtoffers vielen⁴. Kenmerkend voor de laatste decennia is de enorme toename van nieuwe voornamelijk vrijstaande eengezinswoningen aan de hoofdwegen⁵.

3.3.2 Historisch kaartmateriaal

3.3.2.1 Fricx-kaarten (1712)

De Fricx-kaarten, genoemd naar Eugène-Henri Fricx, zijn gebundeld in een atlas en zijn een verzameling van heterogene, losse kaarten, die allemaal gemeen hebben dat ze handelen over de Spaanse Successieoorlog (1702-1713). Vanuit een geografisch perspectief is de atlas op te delen in twee compartimenten: een deel met topografische kaarten van de Nederlanden en een tweede bundel met stadsplannen, belegeringen en veldslagen.

Op deze Fricxkaart staat op noch rond het studiegebied iets gekarteerd. In de wijdere omgeving waren wel al de woonkern van Rijkevorsel (*Ryckevorsel*) en Merksplas (*Merxplas*) gekarteerd.

⁴ <http://www.toerismemerkspas.be/assets/polarbears-wandeling.pdf>

⁵ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/121662>

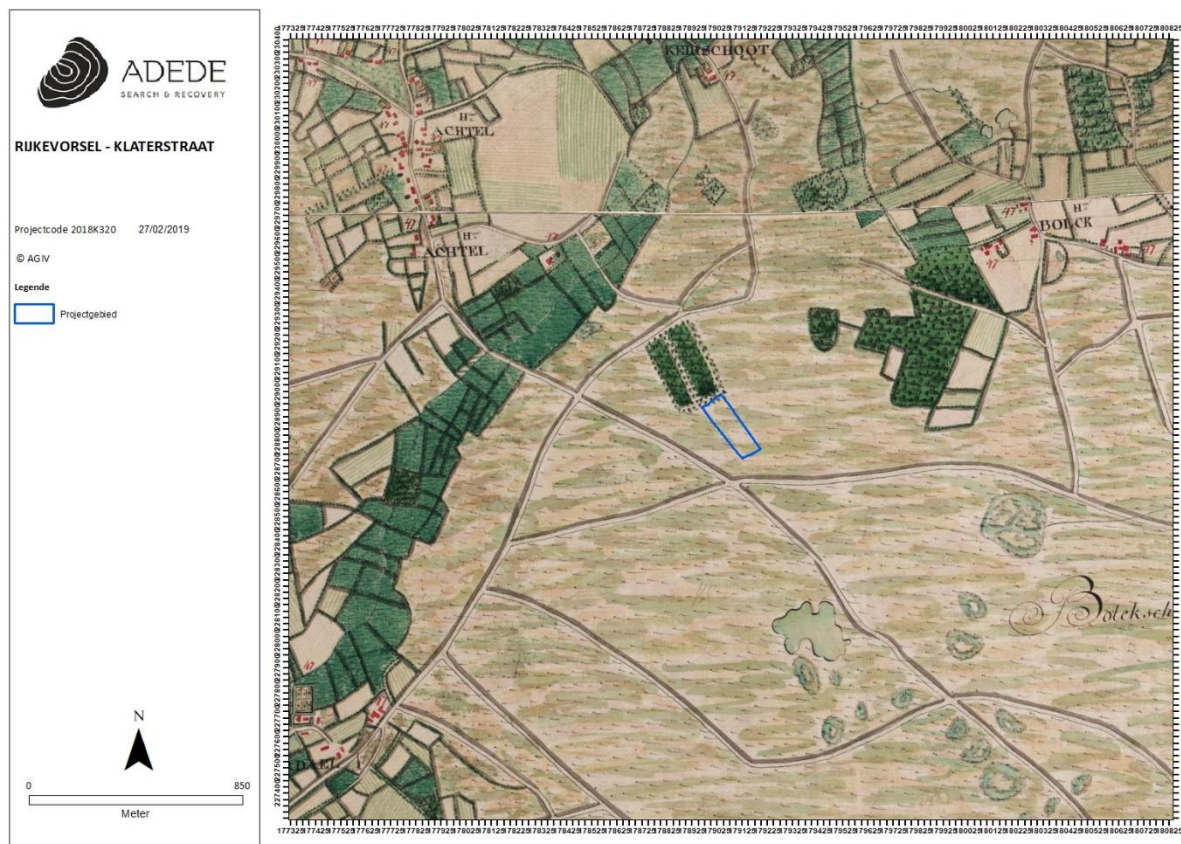
Figuur 11. Situering van het projectgebied op de kaart van Frick.

3.3.2.2 Kaart van Ferraris (1771 – 1778)

In opdracht van Keizerin Maria-Theresia en Keizer Jozef II werden de Oostenrijkse Nederlanden voor het eerst grootschalig en systematisch topografisch gekarteerd. De 275 uiterst gedetailleerde topografische kaarten werden geklasseerd volgens bundels en vergezeld van een beschrijvende tekst om zo de leemtes van de bestaande topografische kaarten op te vullen. Het in kaart brengen gebeurde onder leiding van generaal Joseph-Jean-François Graaf de Ferraris (1726-1814) met als resultaat een Kabinetskaart in drie exemplaren. Het exemplaar, bestemd voor de Oostenrijkse gouverneur Karel van Lotharingen, is heden in bezit van de Koninklijke Bibliotheek Albert I te Brussel. De andere exemplaren bevinden zich in het Rijksarchief in Den Haag en het Kriegsarchiv te Wenen. De Ferrarisatlas had tot doel een militaire kaart te zijn, waarbij de details niet de voornaamste zorg waren, maar eerder de algemene aanduiding van hagen, grachten, rivieren en gebouwstructuren.⁶ Op de Ferrariskaart staat het studiegebied onbebouwd, evenals de onmiddellijke omgeving. Aan de noordzijde van het perceel zien we een bos. Het gebied staat net als een groot deel van de omgeving

⁶ http://www.ngi.be/Common/ferraris_nl.pdf

gekarteed als drassige heidegrond. Verder staat de kruising van enkele wegen ten zuidwesten van het gebied aangeduid maar deze komen nog niet overeen met het huidige wegtracé.

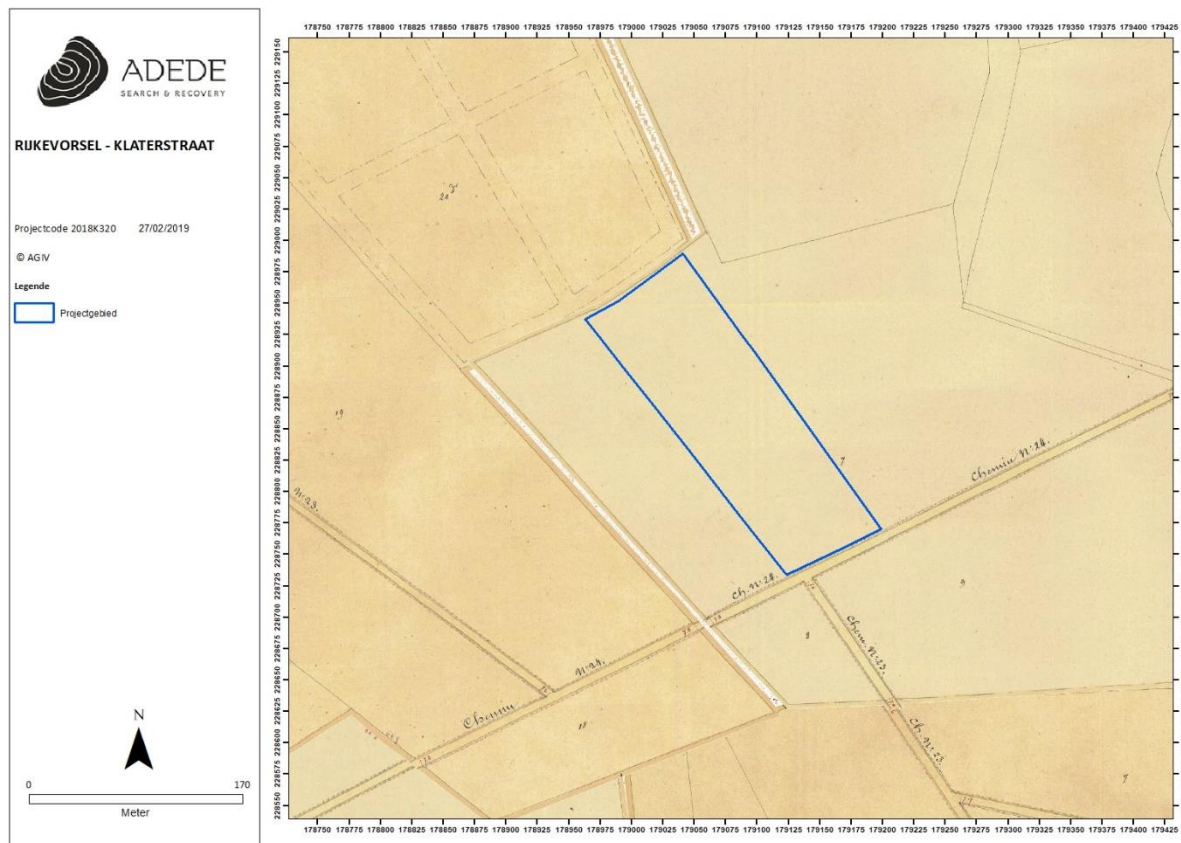
Figuur 12. Situering van het projectgebied op de kaart van Ferraris.

3.3.2.3 *Atlas der Buurtwegen (1840)*

De Atlassen der Buurtwegen werden opgemaakt in uitvoering de wet van 10 april 1841 met als doel ondubbelzinnig aan te duiden welke kleine wegen een openbaar karakter hadden. Er werd dus een inventarisatie gemaakt van alle "openbare" wegen en "private wegen met openbare erfdienstbaarheid". De atlas maakt een onderscheid in buurtwegen en voetwegen (sentiers). In de periode 1843-1845 werd per toenmalige gemeente een atlas opgemaakt, met uitzondering van een aantal stadskernen. Een atlas is samengesteld uit overzichtsplannen, detailplannen en tabellen. Overzichtsplannen zijn één of meerdere plannen van de betreffende atlasgemeente met aanduiding van de omtrekken van deelgebieden, die genummerd zijn; de nummering van de deelgebieden verwijst naar het nummer van het detailplan; de schaal waarin de overzichtsplannen zijn opgemaakt is meestal 1/10.000. Detailplannen zijn meestal opgemaakt op kaartschaal 1/2.500; in enkele gevallen zijn ze opgemaakt op een andere schaal, bijvoorbeeld in stedelijke centra en

buitengebieden). De tabellen die in de atlassen zijn opgenomen bevatten de wegkarakteristieken, het nummer van de buurtweg, de lengte, de oppervlakte ...-, tabellen van de eigenaars van de aangelande percelen, tabellen van grondinneming.

Op de Atlas der Buurtwegen staat evenmin op het studiegebied noch omgeving een gebouw gekarteerd. Wel komt het gekarteerde wegtracé, aangeduid als *chemin nr. 23* en *chemin nr 24*, overeen met de huidige Klaterstraat, de Streepakkerstraat en de Nering.

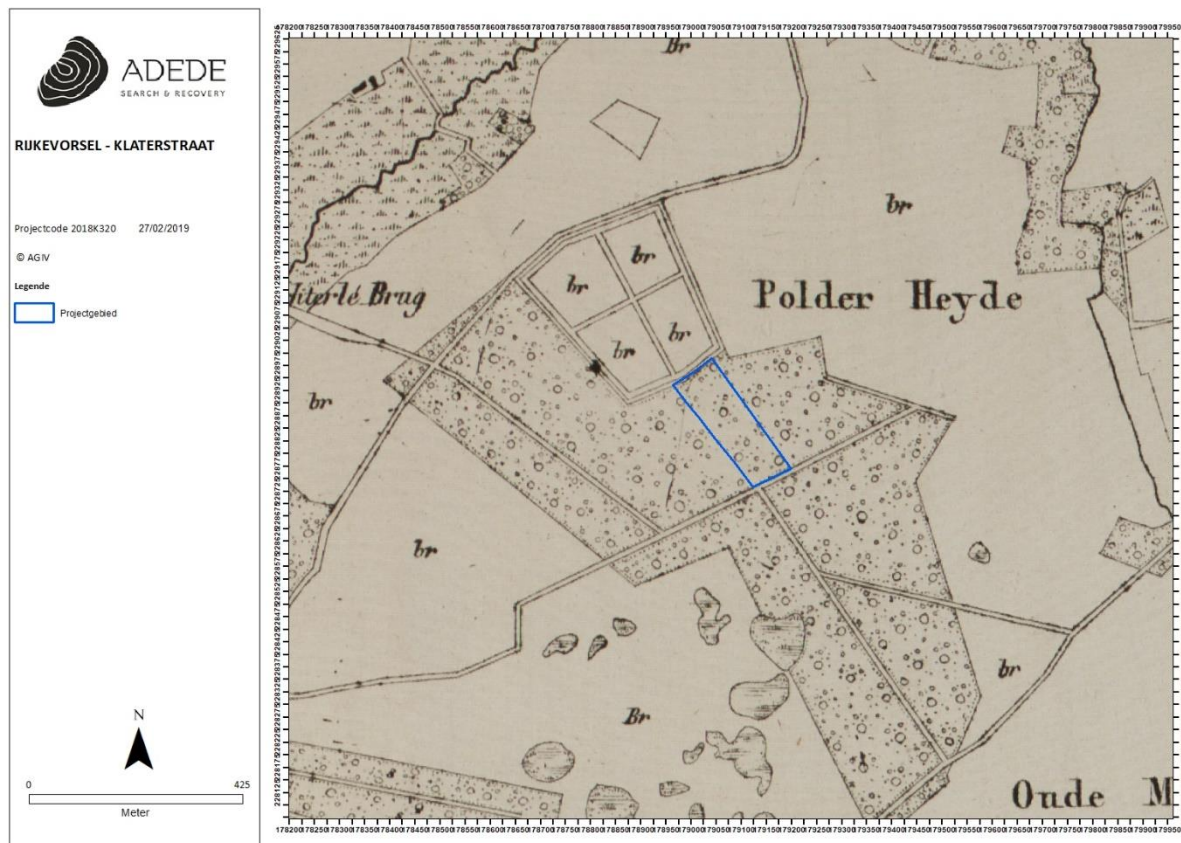
Figuur 13. Situering van het projectgebied op de Atlas der Buurtwegen.

3.3.2.4 Topografische kaart van Vandermaelen (1846 – 1854)

Philippe Vandermaelen was een autodidact cartograaf die vanwege zijn eerdere verwezenlijkingen op vlak van cartografie vanaf 1831 nauw samenwerkte met de overheid. Aanvankelijk was zijn opdracht het karteren van de grenzen op basis waarvan de onderhandelingen gevoerd werden tussen België en Holland. Hij maakte van zijn bevoorrechte positie bij de overheid gebruik om de hand te leggen op de handgeschreven plannen van de gemeentelijke kadasters en verwierf ook de bestaande driehoeksmetingen. Hij stuurde zijn topografen uit naar de negen provincies om er de nodige opmetingen te doen en publiceerde twee topografische kaarten van België: de kaart op

schaal 1:80.000 in 25 folio's – een meesterwerk van de lithografie – was volledig voltooid in 1853, terwijl de 250 folio's van de kaart op schaal 1:20.000 verschenen tussen 1846 en 1854.

Op de Vandermaelenkaart staat het onderzoeksgebied aangeduid als een bebost gebied. Omliggend gebied was deels eveneens bebost, een ander deel van de gebieden had een agrarische inslag. De aanduiding 'Br' betekent Bruyère (heide).

Figuur 14. Situering van het projectgebied op de kaart van Vandermaelen.

3.3.2.5 Luchtfoto 1971

Op de luchtfoto van 1971 lijkt er geen bebossing aanwezig op het studiegebied en lijkt het onderzoeksgebied evenals de omgevende percelen een agrarisch karakter te hebben.

Figuur 15. Luchtfoto 1971

3.3.2.1 Luchtfoto 1979-1990

Op de luchtfoto-opname van 1989 zien we dat er opnieuw een bos werd aangeplant over het gros van de noordelijke zijde van het studiegebied. Aan de zuidwestelijke kant van het bos zien we een kleine structuur met onbekende bestemming.

Figuur 16. Luchtfoto 1979-1990

3.4 Archeologische situering van het projectgebied

3.4.1 Archeologienota's en eindverslagen

ID 3377⁷

Naar aanleiding van een erfverharding met uitgraving van de grond aan de Bolksedijk in Rijkevorsel voerde Studiebureau Archeologie in 2017 een bureauonderzoek uit naar de potentiële archeologische kenniswinst van het onderzoeksgebied. Na een proefbooronderzoek werd besloten dat gezien de hoge verstoringsgraad van de bodem de archeologische verwachting op het studiegebied erg laag was en geen verder onderzoek nodig was.

ID 803⁸

Naar aanleiding van de bouw van een varkensstal aan de Brandakkers te Rijkevorsel voerde Studiebureau Archeologie in 2016 een bureauonderzoek uit naar de potentiële archeologische kenniswinst van het onderzoeksgebied. Uit de data van het bureauonderzoek kon worden

⁷ <https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/archeologienotas/3377>

⁸ <https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/archeologienotas/803>

opgemaakt dat voor het onderzoeksterrein archeologisch relevante waarden konden worden verwacht uit de steentijd tot en met de Romeinse periode. Er werd een landschappelijk booronderzoek en proefsleuven geadviseerd. Het bodemtype van dit studiegebied komt overeen met het bodemtype van het studiegebied aan de Klaterstraat. Na landschappelijk booronderzoek werd besloten dat de bodemverstoring te hoog was en verder onderzoek werd dan ook niet geadviseerd.

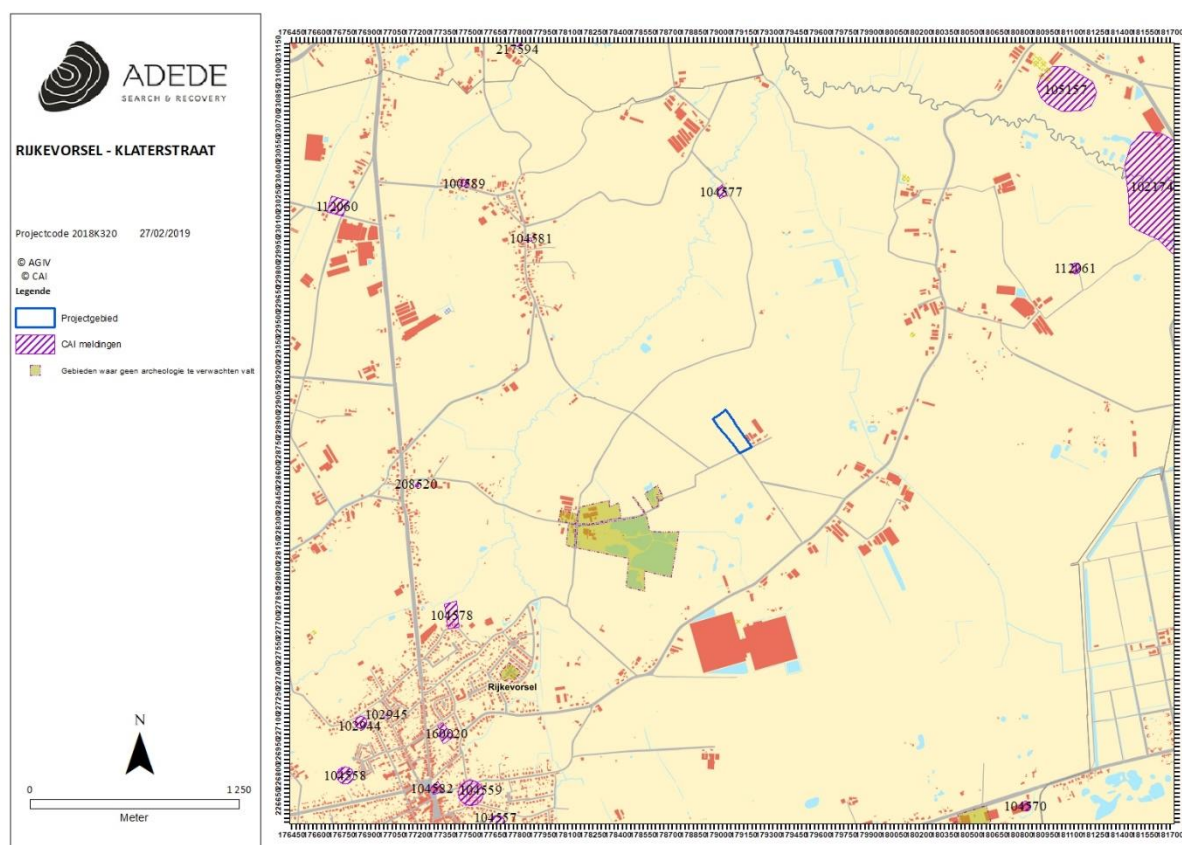
3.4.2 Gebieden waar geen erfgoed te verwachten valt

Enkele samenliggende gebieden die aangeduid staan als gebied waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt, betreffen afgegraven grond met waterbekkens.

3.4.3 CAI-locaties

De dichtstbijzijnde CAI-locatie ligt op 1,5 km verwijderd van het studiegebied. Hierbij worden dan ook de CAI-locaties besproken in een straal van 2 km van het onderzoeksgebied. Ook dan is het aantal CAI-indicatoren vrij beperkt. Interessant om in acht te nemen is dat op 3,8km ten zuidwesten een CAI-locatie een Keltisch veld vermeld dat teruggedateerd wordt tot de Bronstijd.⁹

⁹ 2 km ten zuidwesten

Figuur 17. Situering van enkele CAI locaties in de omgeving van het projectgebied.

CAI-melding	Locatie	Datering	Beschrijving
104577 ¹⁰	1,4 km ten noorden	Late Middeleeuwen	Alleenstaande hoeve
104581 ¹¹	1,5 km ten noordoosten	Late Middeleeuwen	Kapel, eerste vermelding 1475, mogelijk ouder.
208520 ¹²	2 km ten zuidwesten	Late Middeleeuwen	Losse vondst van een metalen riemtong
		Nieuwste tijd: 20 ^{ste} eeuw	Losse vondst van 8 kogelpunten, twee stukken granaat, granaatgeleiderstukjes en een grote huls van ongeveer 3cm doorsnee

¹⁰ <https://cai.onroenderfgoed.be/locatie/104577>

¹¹ <https://cai.onroenderfgoed.be/locatie/104581>

¹² <https://cai.onroenderfgoed.be/locatie/208520>

104578 ¹³	2 km ten zuidwesten	Late Middeleeuwen	Versterkt kasteel
----------------------	------------------------	----------------------	-------------------

¹³ <https://cai.onroerenderfgoed.be/locatie/104578>

4 Besluit

In het kader van de aanvraag tot een omgevingsvergunning voor stedenbouwkundige handeling voor een nieuwbouw op twee percelen gelegen aan de Klaterstraat te Rijkevorsel (Antwerpen) werd door ADEDE een bureaustudie uitgevoerd in het kader van het opstellen van een archeologische nota met uitgesteld traject. Het doel van dit onderzoek is driedelig. Allereerst wordt op basis van de beschikbare informatie nagegaan of er archeologische resten te verwachten zijn op het terrein. Vervolgens wordt nagegaan hoe goed deze archeologische resten bewaard zijn en in hoeverre ze bedreigd zijn door de geplande bouwwerken. Ten slotte wordt nagegaan wat het potentieel tot kennisvermeerdering is. Op basis van beschikbare en geraadpleegde bronnenmateriaal kon binnen het bureauonderzoek de aan-of afwezigheid van een archeologische site of relevante archeologische overblijfselen binnen de contouren van het onderzoeksgebied niet met zekerheid worden aangetoond. Wel is het mogelijk een archeologische verwachting naar voor te schuiven ten einde een antwoord te kunnen bieden op de gestelde onderzoeksvragen.

Het studiegebied ligt op een hoogte van 24-25 meter TAW en heeft een lage hellingsgraad. De dichtstbijzijnde waterlopen bevinden zich op respectievelijk 700 meter (Bolse Beek, ten oosten) en 740 meter (Kleine Mark, ten westen). De bodemtypes waarop het studiegebied ligt zijn natte zandbodems met een ijzerrijke B horizon. Het studiegebied ligt voornamelijk op een bodemtype met een goed ontwikkelde podzol. Dit kan een positief effect hebben voor de bewaring van eventuele archeologica in de bodem.

De Cai-locaties in een straal van 2 km van het studiegebied zijn schaars wat op zich niets wil zeggen over het potentieel aan archeologica in desbetreffende streek, maar er eerder op wijst dat in deze regio dusver weinig archeologisch onderzoek plaatsvond. Alle aangehaalde CAI-meldingen geven sporen aan vanaf de Late Middeleeuwen die wijzen op bewoning. Er is één CAI-melding met losse vondsten uit de 20ste eeuw die gelinkt kan worden aan oorlogshandelingen.

Op basis van de cartografische bronnen beschikbaar vanaf de 18e eeuw en de luchtfotografie kan vastgesteld worden dat het volledige gebied op en rondom het perceel onbebouwd bleef, op de aanleg van de Klaterstraat ten zuiden van het studiegebied na. De volledige regio had een duidelijk agrarisch karakter waarbij het studiegebied, aanvankelijk volgens Ferraris een onontgonnen drassige heide, zelf afwisselend bebost was en in gebruik was als landbouwgrond. Het studiegebied staat op de kaart van Vandermaelen (1846 – 1854) gekarteerd als bos, is op de luchtfoto van 1971 duidelijk ontbost en in gebruik als landbouwgrond en vervolgens weer bebost volgens de luchtfoto-opname van 1989. Dit wijst mogelijk op bodemverstoring: er is een reële kans dat het aanplanten en later

rooien van bomen tussen het midden van de 19de eeuw en eind 20ste eeuw een negatieve invloed heeft gehad op de bewaring van eventueel in de bodem aanwezige steentijd artefacten sites.

Concreet kunnen we voor de verwachting van archeologische sporen het volgende stellen:

Voor Steentijden: Geen van de CAI-indicaties in een straal van 2km rondom het projectgebied maken melding van de Steentijden. Zij bieden bijgevolg geen duidelijke aanwijzing naar eventuele verwachtingen voor deze periode. Het studiegebied ligt op zich niet optimaal qua hoogte door zijn hoge flankligging en nog relatief verre afstand tot waterlopen. We zouden op basis hiervan dan ook een lage verwachting naar voor schuiven.

Voor Metaaltijden: Hoewel de opgelijste CAI-locaties hier geen melding van maken, zijn in de wijdere omgeving van het studiegebied wel archeologische sporen aangetroffen zoals het Keltische veld die wijzen op eventuele aanwezigheid in deze omgeving tijdens de Metaaltijden. We zouden voor deze periode dan ook een matige verwachting naar voor schuiven, alsook voor de Romeinse tijden.

Voor de Middeleeuwen: De opgelijste CAI-meldingen liggen bijna allemaal aan een woonkern en duiden dus wat betreft deze periode eerder op de verdere ontwikkeling van deze woonkernen. Zij kunnen dan ook niet eenduidig geïnterpreteerd worden wat het onderzoeksgebied betreft dat op enige afstand van deze woonkernen lag. Eén CAI-locatie betreft een allenstaande hoeve maar deze ligt nog op een afstand van 1,3 km ten noorden van het studiegebied. We schuiven dan ook voor de Late Middeleeuwen tot de Nieuwste Tijden een lage verwachting naar voor.

Afgaand op de verworven informatie kan over het verwachte archeologisch potentieel op kennisvermeerdering voor het onderzoeksgebied weinig met zekerheid gezegd worden. De afwezigheid van archeologisch erfgoed dat dateert van de Metaaltijden tot en met de Late Middeleeuwen kan op basis van de tijdens het bureauonderzoek verzamelde informatie de facto niet worden aangetoond. Om de mogelijkheid te kunnen inschatten of hier potentieel goed bewaarde sporen aanwezig kunnen zijn, ontbreekt in eerste instantie de nodige informatie over de impact die het aanplanten en later weer rooien van bomen heeft gehad op de bodemopbouw. Er wordt verder archeologisch vooronderzoek aanbevolen dat start met het in kaart brengen van de bodemopbouw en de impact van het wisselend bodemgebruik sinds het midden van de 19de eeuw.

5 Bibliografie

Internetbronnen

www.geopunt.be

www.geoportaal.be

www.cartesius.be (geraadpleegd)

<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/135009>

<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/121662>

http://www.ngi.be/Common/ferraris_nl.pdf

<http://www.toerismemerksplas.be/assets/polarbears-wandeling.pdf>

Archeologienota's

<https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/archeologienotas/3377>

<https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/archeologienotas/803>

CAI-indicatoren

<https://cai.onroerenderfgoed.be/locatie/104577>

<https://cai.onroerenderfgoed.be/locatie/208520>

<https://cai.onroerenderfgoed.be/locatie/104578>

Gepubliceerde bronnen

Meylemans, E. & Annaert, R. 2015, Een 'nieuw' Celtic Field complex in de Antwerpse Kempen te Rijkevorsel (Prov. Antwerpen, België), in: Lunula. Archaeologia protohistorica, XXIII, p. 181-184.

Van Liefveringe & Fockedeij L. 2012, Het archeologisch vooronderzoek aan de Wilgenstraat te Rijkevorsel, Archeo-rapport-91, Studiebureau Archeologie bvba, Kessel-Lo.

6 Lijst van figuren

Figuur 1. Situering van het projectgebied op het DHMVII, digitaal terreinmodel 1m.	- 18 -
Figuur 2. Situering van het projectgebied op het DHMVII, digitaal terreinmodel 1m (detail).	- 19 -
Figuur 3. Hoogteprofielen van het projectgebied.	- 20 -
Figuur 4. Situering van het projectgebied op de tertiair geologische kaart.	- 21 -
Figuur 5. Situering van het projectgebied op de quartair geologische kaart.	- 22 -
Figuur 6. Situering van het projectgebied op de bodemtypekaart.	- 23 -
Figuur 7. Situering van het projectgebied op de potentiële bodemerosiekaart.	- 24 -
Figuur 8. Situering van het projectgebied op de erosiegevoeligheidskaart.	- 25 -
Figuur 9. Situering van het projectgebied op het bodemgebruiksbestand.	- 26 -
Figuur 10. Situering van het projectgebied op het gewestplan.	- 27 -
Figuur 11. Situering van het projectgebied op de kaart van Fricx.	- 30 -
Figuur 12. Situering van het projectgebied op de kaart van Ferraris.	- 31 -
Figuur 13. Situering van het projectgebied op de Atlas der Buurtwegen.	- 32 -
Figuur 14. Situering van het projectgebied op de kaart van Vandermaelen.	- 33 -
Figuur 15. Luchtfoto 1971	- 34 -
Figuur 16. Luchtfoto 1979-1990.	- 35 -
Figuur 17. Situering van enkele CAI locaties in de omgeving van het projectgebied.	- 37 -